

KİTAP TANITIMI

Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM*

Adnan Aslan

Tanrının Varlığına Dair Argümanlar ve Çağdaş Ateist Din Felsefesi Eleştirisi
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları (İsam),
2006, 144 s.

§§§

Kitap, “Önsöz” ve “Giriş”ten sonra “Ontolojik Argüman”, “Kozmolojik Argüman”, “Teolojik Argüman” adlı üç bölüm, “Sonuç” ve “Din Felsefesi Alanında Seçilmiş Bazı Kaynak Eserler” bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitapta, J. L. Mackie'nin *The Miracle of Theism Arguments for and against the Existence of God* adlı kitabında izlenen yöntem ve burada yer alan değerlendirmeler ele alınmış, önce Tanrı'nın varlığı hakkındaki delillerle ilgili bilgilere ve yöneltilen önemli tenkitlere yer verilmiş, devamında Mackie'nin tenkitleri aktarılmış ve en sonunda da yazar kendi tenkitlerini sunmuştur.

Kitabın giriş kısmında çağdaş din felsefesinin durumu ve İslam dünyasında yapılacak araştırmaların nasıl olması gerektiği hakkında kısa bir değerlendirmede bulunulmuş, yazarımız son derece doğru bir tespitle: “Bu çağda dinî ve geleneksel inançlar sekülerleşme

* Şırnak Üni. İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: tamer_yil@hotmail.com

süreciyle toplumsal, ideolojilerin zuhuruyla da fikrî zeminlerini kaybetmiştir. Bunun neticesi olarak modern çağda geleneksel toplumlar için oluşturulmuş dini düşünce ve tavra tutunarak dini inançları korumak ve devam ettirmek daha da güçleşmiştir” (s. 7–8) diyerek içinde bulunduğumuz dönemi çok güzel özetlemiştir.

Birinci bölümde ontolojik argüman incelenmiş ve ilk kısımda Anselm ve Gaunilo’nda yer alan argümanın genel olarak tanımlanmasından sonra Mackie’nin bunları değerlendirmesi verilmiş ve argümanın eleştirisi yapılmıştır. Burada yazarımız Mackie’nin değerlendirmelerinden farklı olarak Anselm’in hatasının ya da daha doğru bir ifadeyle argümanın asıl probleminin “bir ahmağın Tanrının olmadığı şeklindeki ifadesini alıp bunu Tanrının varlığının bir argümanı olarak kullanılması” olduğunu belirtmiştir. Bölümün ikinci kısmında Descartes’in ontolojik delili ele alınmış, Kant ve Mackie’nin değerlendirmeleri verilir sonunda “Tahlil ve Eleştiriler”de Descartes’in ontolojik argümanının genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Burada Descartes’in Tanrı kavramının üçgen kavramı gibi doğuştan olduğunu, üçgen kavramında üçgenin değişmez ve evrensel sıfatları bulunduğu gibi Tanrı kavramında da değişmez ve evrensel varlık sıfatının bulunduğunu belirtmekte ve buradan da “Eğer bir kimsenin zihninde Tanrı kavramı varsa, o zaman zorunlu olarak Tanrı da vardır.” neticesine ulaştığını belirtmektedir (s. 40). Descartes’in böyle söylemesine rağmen yazara göre üçgen, sayı vs. her insanda ve kültürde aynı iken Tanrı kavramı kültürden kültüre göre değişmekte ve içinde bulunulan kültüre göre şekillenmektedir ve dolayısıyla Descartes’in ontolojik argümanı bu noktada hatalıdır. Ayrıca Descartes’in ontolojik delil için ileri sürdüğü bir diğer değerlendirme olan “dağ kavramının dere kavramından ayrı düşünülmemeyeceği” dolayısıyla “eşya zıddıyla kaimdir” düşüncesinden hareketle “Dağ fikrinin olabilmesi için dere fikrinin olması gerekir” düşüncesine gelince, yazarımız bu delili de; “O zaman Tanrı fikrinin zıddı yoktur. Dağ, dere ilişkisinden ancak Tanrının tanımlanamaz ve bilinemez olduğu sonucu çıkar” diye eleştirmektedir. Sonuç olarak da Tanrının varlığı veya yokluğu konusunda söz söylemenin ya da bu tür önermelerin yapısından Tanrının varlığını tespit etmeye çalışmanın kategorik bir hata olduğu ifade edilmiştir. Zira “varlığın olup olmaması dile indirgenemez” denilmektedir. Ontolojik argümanın son kısmında Alvin Plantinga’nın ontolojik argümanı mantık ve matematiksel denklemlere indirgemesi ve bunun yanlışlığına değinilmektedir. Tanrının ispatının mantık veya matematiksel

denklemlere indirgenmesi, yazarın da belirttiği gibi konunun hem anlaşılmasını zorlaştırmakta hem de Tanrının varlığını bir matematik problemi gibi ortaya koymaktadır. Yalnız burada şunu sormamız gerekiyor: Tanrının varlığını daha basit şekilde ortaya koyan delillerde de mantıksal önermeler silsile halinde verilerek anlaşılması için yine zihinsel bir zorlama getiriyor mu? Ayrıca Plantinga'nın delilinin kişiye zihni tatmin yaşattığı belirtiliyor, diğer deliller de aynı şeyi yapmıyor mu? Kısaca şunu söyleyebiliriz: Plantinga da diğer kanıt ileri sürenler gibi ontolojik kanıtı kendini tatmin edecek şekilde formüle edip ortaya koymaktadır. Hiçbir delil bütün insanlara kendini kabul ettirecek güçte değildir. Herkes kişisel olarak kabul eder ve inanır. Eğer insan Plantinga gibi matematiksel denklemlerle Tanrının varlığının ispatladığına inanıyorsa kanıt -tıpkı diğer kanıtlar gibi- amacına ulaşmış demektir. Ayrıca Plantinga böyle bir kullanım- la matematik veya mantık işlemi yapma amacı gütmüyor. Tamamıyla bir delili yeniden kurma çabası içerisinde.

Kitabın ikinci bölümünde Kozmolojik argüman incelenmiştir. İlk kısımda (Mackie'nin kitabından farklı olarak) Farabi, İbn Sina'nın görüşü ele alınmıştır. Devamında Mackie'nin Aquinas'ın deliline getirdiği eleştiriler verilmiştir. Sonrasında Leibniz'in argümanı buna Kant'ın ilavesi ve eleştirisi ve Mackie'nin bu delile getirdiği eleştiriler sunulmuştur. "Tahlil ve Eleştiriler" kısmında da Leibniz'in kozmolojik argümanı, özellikle Kant'ın görüşleri ekseninde eleştirilmiştir. Bölümün sonunda Richard Swinburne'ün kozmolojik delili, Mackie'nin buna itirazı ve "Tahlil ve Eleştiriler" kısmında da yazarımız, Swinburne'ün argümanının eksik ve hatalı olan kısımlarını belirtmiştir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde "Teleolojik Argüman" ele alınmıştır. Bu bölümde önce William Paley'in saat analogisi verilir, arkasından Hume'un argümana itirazları sunulmuştur. Yazara göre teleolojik argüman batıda bugün için önemli değildir. Bunun kökeninde de Darwin'in Evrim Teorisi ve tabiat bilimlerinin gelişmesi yatmaktadır (s. 93). Devamında ise genel olarak Hume'un eleştirisi tahlil edilerek kısaca karşı eleştirisi yapılmıştır. Bölümün ikinci kısmında Mackie'nin Hume hakkındaki değerlendirmeleri verilmiştir. Hemen arkasından Swinburne'nün Hume eleştirilerine cevabı, "Tahlil ve Eleştiriler" kısmında ise Mackie'nin Hume'nun görüşlerinin eleştirisi verilmiştir. Bölümün son kısmında ise Swinburne'nün teleolo-

jik argümanı modern zamanda nasıl yorumlandığına, devamında da Swinburne'ün bu görüşünün kısa bir tahlil ve eleştirisine değinilmiştir.

“Sonuç Yerine” adlı son kısımda ise ısbat-ı vacibin gayesinin herhangi bir inancı icat ve inşadan ziyade varolanı teyit olduğu, İslam geleneğinde de bunun inançsızları imana sevk etmek yerine, inançlıların imanlarına rasyonel temeller oluşturması, müminin taklidi imandan tahkiki iman mertebesine ulaşmasına hizmet etmesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu delillerin ne inançsız imana ne de inançlıyı inkâra götürdüğü Mackie ve Swinburne örnekleriyle açıklanmıştır. Devamında, vahiy konusuna ve İslam düşüncesindeki yerinin ne olduğuna değinilmiş, bununla alakalı olarak vahyin bir bilgi kaynağı olduğu belirtilmiş ve şöyle denilmiştir. “Bugün insanın henüz keşfetmediği; ama milyonlarca yıldır var olan bir gezegen kümesi olabilir. Tanrı ve ahiret de tıpkı bunun gibi vardır ama insan bunları idrak edememektedir. İnsanın idrak edememesi, yokluğunu ispat etmesi bunların ontolojik varlığını yok etmez, sadece bazı insanların bunları inkâr ettiğini ispat eder. Eğer insan kendi imkânlarıyla bunların varlığına ulaşamıyorsa Tanrı kendi varlığından insanları haberdar etmelidir ve bu da vahiydir” (s. 120). Fakat burada şu unutulmamalıdır: Bu vahiy, yani Kur'an-ı Kerim inananlar için vahiydir, inmayanlar için sıradan bir metindir. Ayrıca vahyî bilginin gerekliliğinin Tanrı kavramından hareketle ortaya konduğu söylenmektedir (s.121). Oysa biz henüz Tanrının varlığını kesin bir şekilde ispat edemedik ki onun varlığının sıfatı veya bir sonucu olacak olan vahyi ortaya koyabilelim. İlaveten aynı yerde “Hz. Muhammed'in 6. asırda peygamber olarak gelmesi ve kısa sürede İslam dinini yayıp, bir medeniyet inşa etmesi fenomenolojik açıdan tahlil edildiğinde bunun vahyî bilginin fonksiyonu hakkında rasyonel argümanların geliştirilmesi ve bunların vahyin gerekliliğine dair ampirik delil olarak kullanılmasının mümkün olduğu” belirtilmiştir. İnanan bir insan olarak buna katılıyorum; fakat fenomenolojik açıdan olayın bu şekilde değerlendirilmesinin pek de doğru olmadığını düşünüyorum. Zira bugün örneğin Çin'de Konfüçyüs aynı etkiyi yapmıştır. Aynı şekilde Buda da. O zaman bunlar için de aynı yargıları söylememiz gerekecek. Vahiy konusunda ayrıca, “İnsanın aklının çoğu konuda bir kısır döngüye düştüğü ve bu noktada insanı kurtaracak tek şeyin vahiy olduğu” belirtilmektedir (s. 123) Fakat burada karşımıza şöyle bir sorun çıkmaktadır: Vahiy de yine insan akli kabul edecek ve yorumlaya-

cak değil midir? Yani vahyin yorum ve değerlendirilmesi de farklılık, zaman ve mekâna göre değişiklik arz etmeyecek midir?

Ayrıca burada kitabın giriş kısmında belirtilen bir konuya değinmemiz gerekir. Yazarımız "Müslümanların bir taraftan kelam düşüncesi, mutezile ve felasife; diğer taraftan tasavvuf düşüncesine dayanarak çağa hitap eden bir din felsefesi geliştirebileceğini" belirtiyor (s. 8). Fakat bu, sadece bir tespit olarak kalıyor. Bunun nasıl yapılacağı, konu hakkında örnek bir çalışmanın ortaya konulması gerekir. Zira ülkemizde genel olarak din felsefesi alanında yapılan çalışmalara baktığımızda kaç tanesi bu tür bir içeriğe sahiptir ya da kaç din felsefecisi böyle bir düşünceyi benimsemiştir. Bu sahada kalem oynatanların neredeyse tamamının ilgi ve çalışma alanı Batı düşüncesi üzerinedir. Burada konunun tespitinin yapıldığı kitap gibi. Yani bizler konunun tespitini yapıp bu konuda mesaimizi vermezsek bu alandaki çalışmayı kimler yapacak?

Bir diğer husus ise, kitap genelde Mackie'nin kitabı esas alınarak yazılmıştır ama Mackie, kitabında 'Moral Arguments' yani Ahlak delilini ele alıp Newman, Kant, Sidwick ekserinde incelerken, yazar buna kitabında yer vermemiştir. Kitabın başında bu noktada bir sınır çizilmediğinden ahlak delilinin değerlendirmeye alınmadığının sebebi kısa da olsa belirtilmeliydi.

Kitapta dikkati çeken bir diğer husus ise kitabın 12-13, 16-17. sayfalarında D. Z. Philips'in ateist din felsefeciler arasına konulmasıdır. D. Z. Philips non-realist/gerçek-dışı düşünce içinde yer alan bir düşünürdür. Zira John Hick'in de belirttiği gibi non-realizmi: "Bugün A. J. Ayer, Paul Edwards ve Kai Nelson gibi bazı filozofların örnek olarak gösterildiği geleneksel ateizmle karıştırılmamalıdır. Buna karşılık, din dilinin non-realist yorumları, 'din' şemsiyesiyle çevrilmiş geniş bir ailenin parçasıdır. Onların 'ateizm'i bir dini ateizm olarak ve onların 'hümanizm'i bir dini hümanizm olarak tanımlanmalıdır ki, bu ateizm ve hümanizmde büyük geleneklerce beslenen dini semboller, mitler, hikâyeler ve ritüellerde derin anlam ve hayat için önemli öğütler bulunur". (John Hick, *The Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*, London: Mc million, 1991. s. 190). Dolayısıyla D. Z. Philips'in klasik ateizmin içine sokulmaması gerekir.

Üslup konusuna gelince, kitapta bu noktada en fazla dikkati çeken husus farklı yerlerde aynı eleştirilerin verilmesidir. Mesela vahiy konusu farklı yerlerde tekrar edilmiş ve özellikle 60–61. sayfalarda yer alan ilgili konudaki bilgi, burada yer alan eleştiri konusunun bütünlüğünü bozuyor gibidir. Kitabın genel yapısı zaten vahiy konusuna girilmesi için pek de uygun değildir. Anlaşıldığı kadarıyla yazarımızın vahiy hakkında söyleyeceği şeyler var; ama sanıyorum bunun farklı bir kitapta ele alınması gerekir. Kelime seçimlerine gelince yazarımız bu noktada çok hassas olmasına rağmen bazen farklı uçlardaki kullanımlar da olmuştur. Örneğin; Argüman, delil, ıspat-ı vacip, epistemik, Lazım-ı gayrı müfarık, perspektif, Muharrik-i Evvel, Neoplatoncu, yakın gibi.

Sonuç olarak, bugün din felsefesiyle ilgilenenlerin göz ardı edemediği bir çalışma olan J. L. Mackie'nin *The Miracle of Theism Arguments for and against the Existence of God* adlı kitabının Tanrının varlığı ile ilgili kısımlarına bazı çağdaş düşünürlerin yeni eklemeleri de dikkate alınarak karşıt delillerin sunulduğu kitap, Batıda yazılan bir eserin bizim kültür havzımıza nasıl aktarılabilceği konusunda ufuk açıcı mahiyettedir. Bundan hareketle bu mahiyetteki kitapların aynen çevirisi yerine mukayeseli ve eleştirel bir tavırla insanımıza sunulmasının eski dönemde olduğu gibi yeni bir felsefi hareketlenmenin muharrik gücü olacağına inanıyoruz. Bizim neslimizin görevi bu: İçinde bulunduğumuz durumdan geçeceğimiz duruma, eski dil ve düşünceden yeni düşünce ve dile, insanın isteklerine/arayışlarına cevap verebilecek insani bir düşünceye geçişi sağlamak. Eskiler Yunan felsefesinin ve Yunan filozoflarının metinlerinin, ilk tercüme döneminden beri Arapça'ya aktarılmasına gayret göstermişlerdir. Örneğin İbn Rüşd, Aristo felsefesini takdim etmiştir, akılcılığın öncüsü olan filozof ve en büyük şarih, ilk öğretmenin kitaplarını sunmada ve yorumlamada yoğun mesai harcamıştır. İbn Rüşd'ün yaptığını bizim çağımızın büyük filozoflarına ya da kitaplarına yapmamız gerekmektedir ki, eskilerden geri kalmış olmayalım. Herhalde bunu yaparken çağdaş durumumuzu da daha açık bir şekilde görebiliriz. Başka bir ifadeyle; belki de bunları kültürümüze/dilimize sunmakla bildiğimiz ve naklettiğimiz felsefe ve ekoller yığınının bir felsefe daha ekleme durumunu aşmış felsefemiz, vakıanın ve problemlerin anlaşılması, etüt edilmesi ve bizzat onlarla hemhal olunması durumuna ulaşır.

Problemlerle dolu olan hali hazırdaki durumumuz ilmî, akılcı tahlile son derece muhtaçtır. Acaba tenkitçi, akılcı felsefenin bize yardımı olup da kutsalın hakikatini ve gerçek kutsalı görebilir miyiz? Yani felsefenin ıslah edilmesiyle her türlü sahte problemlerden kurtulmuş felsefeye ulaşabilir miyiz? İşte yazarımızın yapmaya çalıştığı ve yapılmasını istediği şey sanıyorum budur. Yapabilecek miyiz? Bunu zaman ve harcayacağımız emek gösterecektir.